

Η Σιάτιστα είναι πόλη του νομού Κοζάνης. Βρίσκεται νοτιοδυτικά και σε απόσταση 27 χιλιομέτρων από την πόλη της Κοζάνης, είναι πρωτεύουσα της επαρχίας Βοΐου και έχει σήμερα περί τους 7.000 κατοίκους.

Θέση-κλίμα

Είναι χτισμένη αμφιθεατρικά, σε υψόμετρο από 942 έως 872 μέτρων, στο βουνό Βέλλια, που αποτελεί προέκταση της οροσειράς του Σινιάτσικου ή Ασκίου όρους. Γύρω της ορθώνονται γυμνές και ξηρές κορυφές, όπως ο Γρίβας Μπαλαμπάνης, Σβέρνιστσο, Καστράκι και Νότια η Τσερβένα, που πίσω της προβάλλει η χιονοσκεπαστη κορυφή του όρους Βούρινου.

Ο ποταμός Αλιάκμονας βρίσκεται δυτικά και σε απόσταση περίπου 5 χιλιομέτρων.

Δύο δρόμοι οδηγούν στη Σιάτιστα. Ο ένας περνάει μέσα από τη στενή κοιλάδα, που ονομάζεται Μπουγάζι (εθνική οδός Κοζάνης - Ιωαννίνων) και ο άλλος από τη βόρεια μεριά ανάμεσα από τα όρη Σβέρνιστσο και Βέλλια (επαρχιακή οδός Εράτουρας – Σιάτιστας – Νεάπολης).

Γύρω από τη Σιάτιστα βρίσκονται πολλά χωριά, όπως το Παλαιόκαστρο και το Δαφνερό (Νότια), η Γαλατινή, η Εράτουρα, ο Πελεκάνος και το Δρυόβουνο (Βόρεια), το Καλονέρι, το Μικρόκαστρο(Ανατολικά) η Νεάπολη και το Τσοτύλι (Βορειοανατολικά).

Το κλίμα της Σιάτιστας είναι μεσογειακό, υγιεινό και ξηρό, γιατί το έδαφος έχει αρκετή κλίση που επιτρέπει τα νερά της βροχής να στραγγίζουν. Ο αέρας είναι καθαρός και η ομίχλη σπάνια, γιατί πνέουν ισχυρά ρεύματα αέρα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η μέση θερμοκρασία είναι 12-14°C, το καλοκαίρι κυμαίνεται μεταξύ 22-30°C, ενώ το χειμώνα το θερμόμετρο δείχνει πολλές φορές κάτω από το μηδέν.

Το έδαφος της είναι αργιλοασβεστώδες και αργιλοαμμώδες που ευνοεί την ανάπτυξη των αμπελιών.

Ιστορία

Η Σιάτιστα είναι νεότερη κωμόπολη και για τον πρώτο συνοικισμό δεν υπάρχει κανένα γραπτό μνημείο που να αναφέρει την κτίση του. Από την παράδοση μόνο γνωρίζουμε ότι στην περιοχή κάλυπταν απέραντα δάση, άρα ήταν περιοχή πλούσια σε βλάστηση που δεν ήταν δυνατό να μείνει ανεκμετάλλευτη από τους βοσκούς της εποχής. Έτσι κοντά στις

πηγές “Βρέτος”, “Ψαρά” και “Τσιποτούρα” που σώζονται ασημαντα ίχνη συνοικισμού, έφτιαξαν οι βοσκοί καλύβες που τις ονόμασαν “καλύβια”, ονομασία που δίνεται συχνά στα χωριά που μένουν τσοπάνηδες.

Ο Δημήτριος Κανατσούλης αναφέρει ότι στη θέση που είναι σήμερα κτισμένη η Σιάτιστα, προϋπήρξε ένας αρχαίος οικισμός, ίσως ελιμιωτικός και ιδρύθηκε μετά την εγκατάσταση των Ελιμιωτών στην κοιλάδα του ποταμού Αλιάκμονα στο μεταίχμιο της Ελιμείας και Ορεστίδας και μάλιστα πάνω σε μια ορεινή διάβαση που συνέδεε τις δύο περιοχές. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγείται από την ανακάλυψη δύο αρχαίων τάφων, ενός στη Γεράνεια και ενός στη Χώρα. Ο δεύτερος περιείχε απολιθωμένους σχεδόν σκελετούς, που ο ένας μάλλον ανήκε σε γυναίκα, κρίνοντας από τα κτερίσματα που βρέθηκαν (ένα περιδέραιο και δύο αγγεία). Δεν ξέρουμε αν αυτού του οικισμού αποτελεί συνέχεια η σημερινή πόλη.

Κτίση της πόλης

Η κτίση της Σιάτιστας έγινε πιθανόν το 15ο αιώνα, πιθανότατα μετά την τουρκική κατάκτηση και κάτω από περιστάσεις που τις επέβαλλε η ανάγκη και ο φόβος. Στα χρόνια του Σουλτάν Μουράτ του Α΄ οι Τούρκοι Κονιάροι (από την περιοχή του Ικονίου) κυριεύσαν όλη σχεδόν τη Μακεδονία και εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία και τη ΝΔ. Μακεδονία, κατέλαβαν και τη γόνιμη και εύφορη πεδιάδα των Καραγιανίων (Ξηρολιμνης) και έτσι πολλοί χριστιανοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιοχές αυτές και να σκαρφαλώσουν στα βραχώδη υψώματα της Σιάτιστας, μέρος οχυρό, ασφαλές και απόκρυφο για να διαφυλάξουν με κάθε θυσία την πίστη τους, την εθνική τους ταυτότητα και την ελευθερία της συνείδησής τους. Οι κάτοικοι αυτοί εγκαταστάθηκαν αρχικά στην κάτω συνοικία που ονομάζεται μέχρι σήμερα Γεράνεια.

Αλλά και κάτοικοι των γύρω χωριών, όπως το Τσιαρούσινο (Μικρόκαστρο), η Τραπεζίτσα, η Πέλκα (Πελεκάνος), το Παλιόκαστρο, το Έξαρχο, η Σαρακίνα, η Γιάνκοβη, η Τσερβένα, το Πέτροβο κ.ά., μη μπορώντας να αντέξουν τις λεηλασίες και το βίαιο εξισλαμισμό των Κονιάρων και αργότερα των Τουρκαλβανών, κατέφυγαν στα κρησφύγετα της Σιάτιστας, δημιουργώντας το δεύτερο συνοικισμό, τη Χώρα, που όπως φαίνεται και από το όνομά της ήταν εγκατεστημένες οι αρχές της Σιάτιστας.

Σαν αρχαιότερη συνοικία θεωρείται η Γεράνεια, αν κρίνουμε από τον τρόπο που μιλιέται το τοπικό ιδίωμα, το οποίο είναι λιγότερο επηρεασμένο από την κοινή νεοελληνική. Εξάλλου στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί και η ύπαρξη της αρχαιότερης σωζόμενης εκκλησίας, της Αγίας Παρασκευής.

Μεταξύ των δύο συνοικιών υπήρχε πάντα μία αντιπαλότητα. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια αποτελούσαν δύο ξεχωριστές συνοικίες που οι κάτοικοί τους συχνά έφταναν μέχρι και τον πετροπόλεμο, όπως μου διηγείται ο Δημήτριος Σιάσιος, που κι ο ίδιος πήρε πολλές φορές μέρος στις “μάχες”. Το γνωστό μέχρι τις μέρες μας : “Πήγα στη χώρα γιόμσα ψώρα, πήγα

στη Γεράνεια γιόμσα περηφάνια” φανερώνει του λόγου το αληθές. Σήμερα οι δύο συνοικίες έχουν ενωθεί, αποτελώντας την πόλη της Σιάτιστας, αλλά δεν είμαι σίγουρος κατά πόσο έχει εκλείψει εντελώς αυτή η προαιώνια αντιπαλότητα.

Αργότερα, μετά τις καταδιώξεις των Αλβανών το 1612 η Σιάτιστα δέχτηκε και πάλι μετανάστες ιδιαίτερα από την Ήπειρο και τη Θεσσαλία αλλά και από τη Μοσχόπολη, το Σούλι, τη Δάρδα, τη Λάγγα, το Μοριά και αλλού.

Ο πληθυσμός της ήταν αμιγώς ελληνικός, εκτός από τις τουρκικές αρχές που είχαν την έδρα τους στην πόλη, ομιλούσαν πάντα τα ελληνικά και καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της φαίνεται ότι κατείχε κάποια προνόμια.

Ετυμολογία ονόματος

Απο την αποίκισή της μέχρι σήμερα έλαβε κατα σειρά τα τέσσερα ονόματα Καλύβια, Αρμούτ-Κιόι, Φλωροχώρι, Σιάτιστα. Το όνομα "Φλωροχώρι" ήταν επωνυμία χαρακτηριστική του πλούτου που αποκόμισε από το εμπόριο ή και από το έθιμο να κρεμούν οι γυναίκες και τα κορίτσια φλουριά στο στήθος τους, τα οποία άστραφταν όταν χόρευαν στους γάμους και στα γλέντια. Για την ετυμολογία της λέξης "Σιάτιστα" έγιναν και εξακολουθούν να γίνονται πολλές συζητήσεις. Το όνομα της πόλης ετυμολογείται:

* από το βλάχικο Siat ή το λατινικό Sitis = δίψα (εξαιτίας της έλλειψης νερού παλιότερα στην πόλη)

* από το σλαβικό Setsiam = χωρίζω, κόβω, διαιρώ και της τοπικής κατάληξης –ιστα = Σέτσιστα = πόλη χωρισμένη (από το χωρισμό της Σιάτιστας σε δύο συνοικίες, τη χώρα και τη Γεράνεια)

* από το τουρκικό Set = οχυρό (από τη θέση – φρούριο) της πόλης

Άξια προσοχής είναι και η άποψη του καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κ. Ν. Ψημμένου, που ετυμολογεί το όνομα απ' τη γερμανική λέξη Σιάτσ-στατ (Schatzstadt = θησαυρούπολη), όπως ονόμαζαν τη Σιάτιστα οι Σιατιστινοί απόδημοι του 17ου αιώνα που επέστρεφαν από την Αυστροουγγαρία. Αυτή την εκδοχή ενισχύουν ίσως και άλλες λέξεις και ονόματα, π.χ. Γκερεχτές (der gerechte), Ρετζέπης, καθώς και η προφορά της λέξης, η οποία είναι Σιάτσ-στα ή Σιάτς-στα (με δασύ Σ) και όχι Σιά-τι-στα.

Ανάπτυξη-ακμή της πόλης

Όποια κι αν είναι η σύνθεση του πληθυσμού της Σιάτιστας γεγονός είναι ότι μέσα στο 17ο

αιώνα έχει προχωρήσει η αφομοίωση των ετερόκλητων πληθυσμιακών στοιχείων σε τέτοιο βαθμό, ώστε από τα μέσα του αιώνα αυτού να αρχίσει το φούντωμα της μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης της πόλης που θα διαρκέσει μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Η οικονομική ανάπτυξη θα στηριχτεί κατά κύριο λόγο στο εμπόριο που διεξήγαγαν οι Σιατιστινοί έμποροι –πραματευτάδες μαζί με τους εμπόρους άλλων μακεδονικών πόλεων όπως η Καστοριά, η Κοζάνη, η Έδεσσα, η Θεσσαλονίκη κ.λ.π. με τη Βενετία στην αρχή και στη συνέχεια με τις χώρες της Βαλκανικής και της Κεντρικής Ευρώπης. Η Βενετία, η Τεργέστη, το Βουκουρέστι, το Βελιγράδι και η Βιέννη ήταν πόλεις οικείες για τους Σιατιστινούς πραματευτάδες.

Τα προϊόντα που μετέφεραν ήταν δέρματα, γουναρικά, κρόκος και βαμβάκι και εισήγαγαν μεταξωτά υφάσματα, κρύσταλλα και πορσελάνες, καθρέφτες με ξύλινες επιχρυσωμένες κορνίζες, κοσμήματα με πολύτιμους λίθους κ.ά. , πολλά από τα οποία σώζονται σήμερα σε διάφορες οικογένειες.

Η μεγάλη ακμή και ο πλούτος, σε συνδυασμό με την αξιόλογη αγωνιστική της δράση, ήταν η αιτία που τέσσερις φορές σε μισό περίπου αιώνα, από το 1784, πολυάριθμες ορδές Τουρκαλβανών έκαναν επιδρομές στην πόλη. Οι επιδρομές αποκρούστηκαν με γενναιότητα από τους κατοίκους που αμύνθηκαν οχυρωμένοι στα αρχοντικά και στις εκκλησίες. Τα σημάδια από τις επιθέσεις αυτές έμειναν τόσο ανεξίτηλα στην ψυχή των Σιατιστινών.

Σημαντική είναι και η συμβολή της Σιάτιστας στον αγώνα του 1821. Η ενεργός ανάμειξη της αρχίζει με το Γεώργιο Παπάζωλη, ο οποίος συνδέθηκε με στενή φιλία με το Γρηγόριο Ορλώφ. Με την υποστήριξη του κατατάχτηκε στο ρωσικό στρατό όπου προάχθηκε σε αξιωματικό. Θερμός πατριώτης και οραματιστής της ελληνικής ελευθερίας μιλά στην αυτοκράτειρα της Ρωσίας, Αικατερίνη για την Ελλάδα και τα δεινά των Ελλήνων. Έτσι το έτος 1770 στέλνεται από την Αικατερίνη Β' της Ρωσίας στην Ελλάδα, για να προπαρασκευάσει την επανάσταση. Ανεξάρτητα από την επιτυχία του έργου του, ο Παπάζωλης υπήρξε πρόδρομος του Ρήγα και των Φιλικών.

Η συμμετοχή της Σιάτιστας στη δράση του Ρήγα Βελεστινλή είναι έκδηλη και ο αριθμός των νεαρών Σιατιστινών που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στο Ρήγα πραγματικά συγκινητικός.

Από το 1790 εκδίδεται από τους Σιατιστινούς αδερφούς Πούλιου στη Βιέννη το πρώτο δημοσιογραφικό όργανο των σύγχρονων Ελλήνων, Εφημερίς. Η πρώτη δημοσιογραφική εξόρμηση των Σιατιστινών αδερφών είχε έναν πατριωτικό χαρακτήρα και ερχόταν να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στην πνευματική και πολιτική αφύπνιση του απόδημου ελληνισμού. Στο πρώτο φύλλο της Εφημερίδος, που κυκλοφόρησε στις 31 Δεκεμβρίου 1870 διαβάζουμε τα εξής: "Όντες υστερημένοι οι απόγονοι εκείνων των περιβόητων Ελλήνων από την αυτονομίαν και υποδεδουλωμένοι εις πολλά βάσανα, με όλον τούτο δεν παύουσι ποτέ μιμούμενοι τους παλαιούς προπάτορας".

Η ευεργετική επίδραση της "Εφημερίδος" ήταν μεγάλη. Στη Βιέννη και στα τυπογραφεία των αδερφών Μαρκιδών Πούλιου ο Ρήγας τύπωσε την περίφημη "Χάρτα", το Θούριο και τις υπόλοιπες επαναστατικές προκηρύξεις.

Στο στενό κύκλο του Ρήγα ανήκε και ο Σιατιστινός Θεοχάρης Γ. Τουρούντζιας, έμπορος, που μοίραζε άφθονο επαναστατικό υλικό στα διάφορα κέντρα της Αυστροουγγαρίας, όπου περιφερόταν δήθεν για εμπορικές συναλλαγές. Στραγγαλίστηκε μαζί με το Ρήγα και τους άλλους συντρόφους του στο Βελιγράδι στις 24-6-1798. Ακολουθούν οι Ι. Μανούσης, οι αδερφοί Ζαβίρα, ο Κ. Δούκας, ο Χ. Περραιβός, Σιατιστινοί που η συμβολή τους στην επανάσταση ήταν μεγάλη.

Σιατιστινός επίσης ήταν και ο οπλαρχηγός Γ. Νιόπλιος, ο οποίος εκπροσωπώντας τη Σιάτιστα συνεννοήθηκε με τους πρόκριτους της Δ. Μακεδονίας για τον κοινό ξεσηκωμό. Αργότερα, ως προεστός, μαζί με άλλους 500 Σιατιστινούς απέκρουσε για δεύτερη φορά επιδρομή γκέκηδων.

20ος αιώνας

Τον Ιούλιο του 1904 η Σιάτιστα υποδέχεται με ενθουσιασμό τον ήρωα του Μακεδονικού αγώνα, Παύλο Μελά. Το σώμα του και άλλα ανταρτικά σώματα στελεχώνονται από δεκάδες Σιατιστινών, πολλοί από τους οποίους σκοτώθηκαν στα βουνά της Μακεδονίας. Συνεχιστής του μεγάλου αγώνα του Παύλου Μελά υπήρξε και ο Σιατιστινός Παύλος Νεράντζης ή Καπετάν Περδίκας, που η προτομή του κοσμεί τη Σιάτιστα.

Από το 1912 μέχρι σήμερα η Σιάτιστα ζει ελεύθερη και οι κάτοικοί της δεν έχουν χάσει το φιλελεύθερο φρόνημά τους. Απόδειξη οι μάχες της Βίγλας και του Φαρδύκαμπου (4-6 Μαρτίου 1943), όταν σύσσωμος ο σιατιστινός λαός, με την καθοδήγηση του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., αφηφώντας τις συνέπειες της Κατοχής χτύπησαν και αιχμαλώτισαν έναν ιταλικό λόχο αρχικά και ύστερα ολόκληρο τάγμα Ιταλών.

Αρχιτεκτονική-Μνημεία

Η Σιάτιστα αν και κατέχει μια απομονωμένη θέση μέσα στη Δυτική Μακεδονία, αποτελεί, από το 1600 περίπου, ένα αξιόλογο βιοτεχνικό κέντρο. Οι κάτοικοί της ασχολούνται κυρίως με την υφαντική, τη γουνοποιία, τη βαφική τέχνη και την αμπελοκαλλιέργεια. Αρχίζει ταυτόχρονα μια εμποροαγωγιάτικη δραστηριότητα των Σιατιστινών προς τα Γιάννενα, που με τον καιρό επεκτείνεται προς τα βόρεια, τη Βενετία, τη Ρωσία και περισσότερο στην Κεντρική Ευρώπη, τη Βουδαπέστη και τη Βιέννη.

Έτσι φτάνει να γνωρίσει κατά το 18ο και 19ο αιώνα τεράστια οικονομική ακμή, που υπέστη κάποια κάμψη στις αρχές του 19ου αιώνα, όταν η Αυστρία, μετά τον ατυχή πόλεμο με τη Γαλλία, καταστράφηκε οικονομικά και παρέσυρε στην πτώχευση και πολλούς εμπορικούς

οίκους της Σιάτιστας. Η επαφή αυτή των Σιατιστινών με τον πολιτισμό της ελεύθερης Ευρώπης είχε ως αποτέλεσμα την πνευματική και κοινωνική ανάπτυξή τους και την άνοδο του βιοτικού τους επιπέδου.

Αρχοντικά

Οι συνθήκες της γενικής αυτής ευημερίας συντέλεσαν και στην ανάπτυξη της τέχνης και προπάντων της αρχιτεκτονικής και χαρακτηριστικά δείγματα της αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα στη Σιάτιστα είναι τα αρχοντικά της, χτισμένα από περιπλανώμενες συντεχνίες (συνάφια) Ηπειρωτών και Μακεδόνων μαστόρων. Τριάντα περίπου απ' αυτά σώζονται ακόμη και σήμερα με εμφανή όμως τα σημάδια της εγκατάλειψης και των αυθαίρετων επισκευών και προσθηκών.

Όλα σχεδόν τα αρχοντικά είναι οικοδομημένα πάνω στο ίδιο περίπου σχέδιο και με την ίδια διαρρύθμιση των εσωτερικών χώρων. Εξωτερικά πρόκειται για διώροφα σπίτια, που επιβάλλονται με τον όγκο τους, τους ψηλούς, πέτρινους κι απόρθητους τοίχους της αυλής και τις πολεμίστρες που ανοίγονται σε διάφορα σημεία για την προστασία τους από τις αλβανικές επιδρομές. Εκείνο που χαρακτηρίζει το εσωτερικό τους είναι οι άνετοι και πλούσια διακοσμημένοι χώροι οι οποίοι χαρακτηρίζονται από αυτοτέλεια, αλλά διατηρείται και η εσωτερική επικοινωνία μεταξύ τους, με την ύπαρξη ενός πυρήνα, γύρω από τον οποίο γίνεται η διάταξη των χώρων.

Τον πυρήνα αυτόν τον συναντάμε μπαίνοντας από τη χαμηλή πόρτα της εισόδου στο ισόγειο. Πρόκειται για μια πλακοστρωμένη αυλή, τη μεσιά ή εμπατή από την οποία ξεκινούν δυο σκάλες. Η δεξιά οδηγεί στον πρώτο όροφο και η αριστερή στο δεύτερο, το ανώι. Όλος ο υπόλοιπος χώρος του ισόγειου καταλαμβάνεται από αποθήκες (μαγαζιά), το κατώι, όπου φύλαγαν τα βαρέλια του κρασιού και το πουστάβι, το πατητήρι δηλαδή των σταφυλιών. Ανεβαίνοντας τη δεξιά πέτρινη σκάλα βρισκόμαστε σε έναν ανοιχτό διάδρομο, που περιβάλλει από τρεις πλευρές τη μεσιά, σαν εσωτερικός εξώστης, και φέρει προστατευτικά κάγκελα. Στο διάδρομο αυτό βγαίνουν τα δωμάτια του πρώτου ορόφου, τα οποία καταλαμβάνουν τις τέσσερις γωνίες του. Είναι οι χειμωνιάτικοι οντάδες, όπου έμεναν οι οικογένειες το χειμώνα. Ανάμεσα στα δωμάτια της βορινής πλευράς μένει ένας ελεύθερος χώρος, που φωτίζεται από μια σειρά δύο ή τριών παραθύρων, ο νηλιακός. Το επίπεδο του νηλιακού βρίσκεται ένα σκαλοπάτι ψηλότερα από το διάδρομο, από τον οποίο συχνά χωρίζεται με ωραία σκαλιστά κάγκελα και λεπτές κολόνες, που συνδέονται στο πάνω μέρος τους με ελαφρά τόξα. Οι τοίχοι του είναι επενδυμένοι με ξύλο, ζωγραφισμένα με πολύχρωμα σχέδια και η οροφή είναι στολισμένη με ξυλόγλυπτες διακοσμήσεις. Είναι λοιπόν ο ωραιότερος χώρος του ορόφου αυτού και χρησιμεύει σαν χώρος υποδοχής στις γιορτές.

Η αριστερή σκάλα που ξεκινάει από τη μεσιά οδηγεί στη μεγάλη σάλα του δεύτερου ορόφου, το ανώι. Στη βόρεια και νότια πλευρά του σχηματίζει προεξοχές, τα σαχνισιά και

φωτίζεται με σειρές παραθύρων, που συχνά τα τζάμια τους είναι ζωγραφισμένα (βιτρό). Οι υπόλοιποι χώροι του δεύτερου ορόφου ακολουθούν τη διάταξη του πρώτου, με δωμάτια στις τέσσερις γωνίες (καφέ-οντάδες, μπας-οντάδες), που αποτελούν τα καλά καλοκαιρινά δωμάτια του σπιτιού. Ανάμεσα στους οντάδες που βρίσκονται αριστερά από το ανώι, μεσολαβεί διάδρομος που οδηγεί στο αναγκαίο, το οποίο κατά κανόνα προεξέχει. Οι τοίχοι κι εδώ είναι επενδυμένοι με ξύλο και ζωγραφισμένοι με ζωηρά χρώματα. Ο όροφος αυτός είναι ο ωραιότερος και επιβλητικότερος του σπιτιού, γιατί είχε ως προορισμό να χρησιμοποιείται για χορούς και κοινωνικές εκδηλώσεις.

Εξω από το σπίτι, στις πλακοστρωμένες αυλές υπήρχε ο φούρνος, το μαγειριό, αποθήκες, στάβλοι, αχερώνας, κοτέτσι κ.λ.π., όπως και πηγάδι, στέρνα και κιόσκι. Την εικόνα συμπλήρωναν πράσινοι κήποι με λουλούδια, γλάστρες και κληματαριές που περιέβαλαν το σπίτι.

Εκκλησίες

Η Σιάτιστα του 17ου αιώνα εξελίχτηκε σε εμπορική και βιοτεχνική πολιτεία.

Η περίοδος που μητροπολίτης της Σιάτιστας ήταν ο Ζωσιμάς (1686 – 1746) θεωρείται η χρυσή περίοδος για την πόλη. Την εποχή εκείνη χτίστηκαν και οι περισσότεροι ναοί, αφού επιφανείς Σιατιστινοί παρείχαν σημαντική οικονομική βοήθεια.

Ο πιο παλιός ναός που σώζεται ως σήμερα είναι ο ναός της Αγίας Παρασκευής στην πλατεία της Γεράνειας. Χτίστηκε το 1677 και αποτελεί αξιόλογο μνημείο μεταβυζαντινής τέχνης. Το εξαιρετικό επίχρυσο ξυλόγλυπτο τέμπλο αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού όλων των επισκεπτών. Στο ναό της Αγίας Παρασκευής λειτουργούσε, στα χρόνια της τουρκοκρατίας, κρυφό σχολειό, όπως μου διηγήθηκε ο γερο παπά-Νικόλας. Χαρακτηριστικός είναι και ο επιτάφιος της εκκλησίας, έργο του 1741, με ζωγραφική και στις δυο όψεις του ξύλου.

Νότια της Αγίας Παρασκευής βρίσκεται κολλημένος ο ναΐσκος της Παναγίας, που μαζί με την κοινή αυλή και το τεράστιο καμπαναριό αποτελούν ένα όμορφο σύνολο.

Για το καμπαναριό της Αγίας Παρασκευής είχε διηγηθεί παλιότερα ο αείμνηστος δάσκαλος Λ. Κούγιας ότι οι “Χωριώτες” είχαν χτίσει πρώτοι το καμπαναριό της χώρας δίπλα στο ναό του Αγίου Δημητρίου και για να μη φανεί ότι οι “Γερανώτες” υστερούσαν σε τέτοιου είδους έργα και προπαντός επειδή δεν άντεχαν τα πειράγματα των Χωριωτών, έκαναν τα αδύνατα δυνατά να υψώσουν κι αυτοί το δικό τους καμπαναριό, μεγαλύτερο και επιβλητικότερο απ’ αυτό της Χώρας. Μαζεύτηκαν τότε όλοι οι Γερανώτες και απαίτησαν από τους επιτρόπους της ενορίας να διαθέσουν όλα τα χρηματικά αποθέματα στο χτίσιμο του καμπαναριού. Επειδή τα χρήματα πάλι δεν ήταν αρκετά σκέφτηκαν να ζητήσουν δανεικά από τους ευπορότερους. Έτσι αμέσως μετά την απόφαση αυτή, πραγματοποιήθηκε

η φιλοδοξία τους και χτίστηκε το καμπαναριό που δεσπόζει από το 1862, όπως αναγράφεται σε μια πλάκα της ανατολικής πλευράς, μέχρι σήμερα.

Μια άλλη παλιά και όμορφη εκκλησία είναι του Προφήτη Ηλία, στο μέσο σχεδόν των δύο συνοικιών. Χτίστηκε το 1701 και ανακαινίστηκε το 1740. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παραστάσεις της δημιουργίας του Αδάμ, της Δευτέρας Παρουσίας και της ρίζας του Ιεσσαί με τους αρχαίους φιλοσόφους, θέμα όχι συνηθισμένο σε χριστιανικούς ναούς. Η αντίστοιχη απεικόνιση στο ναό της αγίας Παρασκευής φανερώνει την άνθηση των γραμμάτων εκείνη την περίοδο στη Σιάτιστα.

Την περίοδο αρχιερατείας του Ζωσιμά χτίστηκαν κι άλλοι ναοί. Το 1702 ο Άγιος Μηνάς στο μέσο του δρόμου Χώρας – Γεράνειας, το 1709 στην είσοδο της Γεράνειας ο Άγιος Νικάνορας, το 1744 ο ναός των δώδεκα Αποστόλων. Όλοι αυτοί ναοί είναι χτισμένοι σε σχετικό βάθος, αφού γνωρίζουμε ότι οι Τούρκοι δεν επέτρεπαν το χτίσιμο των εκκλησιών πάνω από το έδαφος.

Μεταγενέστεροι είναι οι ναοί του Αγίου Γεωργίου (1760), του Αγίου Χριστοφόρου (1801), των Αγίων Ταξιάρχων (1798).

Μικρότεροι ναοί, που χτίστηκαν σχετικά πρόσφατα ανεβάζουν τον αριθμό των εκκλησιών της Σιάτιστας σε 22. Στη Σιάτιστα λειτουργούν σήμερα δύο ενοριακοί ναοί, του Αγίου Δημητρίου στη χώρα και του Αγίου Νικολάου στη Γεράνεια. Ο αρχικός μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου είχε χτιστεί αρχικά το 1647, κατεδαφίστηκε το 1801 και ξαναχτίστηκε, κήκε όμως το 1910, για να χτιστεί τον επόμενο χρόνο με τη σημερινή του μορφή. Και ο ναός του Αγίου Νικολάου είχε χτιστεί παλιότερα, το 1743, αλλά κατεδαφίστηκε το 1929 και οικοδομήθηκε ο σύγχρονος. Η Σιάτιστα είναι έδρα της Μητρόπολης “Σισανίου και Σιατίστης”. Από τον τίτλο φαίνεται ότι αρχικά είχε την έδρα στο Σισάνι, αλλά η έδρα της μεταφέρθηκε όταν μητροπολίτης ήταν ο Ζωσιμάς και στο χρονικό διάστημα 1695 – 1699. Μέχρι το 1767 ήταν επισκοπή, αλλά προάγεται σε μητρόπολη το 1767, όταν με την κατάργηση της επισκοπής Αχρίδος στην οποία υπαγόταν, κατατάχτηκε στις επαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Οικονομία

Την εποχή της ακμής της η Σιάτιστα αριθμούσε πάνω από 12.000 κατοίκους. Αυτό το μαρτυρεί τόσο η έκτασή της όσο και ο αριθμός των σπιτιών, των ενοριών κ.λ.π. τον καιρό εκείνο. Ένας τέτοιος πληθυσμός δεν μπορούσε φυσικά να εξυπηρετηθεί οικονομικά με τα λίγα και φτωχά χωράφια, αλλά ούτε η αμπελουργία και η κτηνοτροφία στάθηκαν ικανές να απορροφήσουν όλο το εργατικό τους δυναμικό. Γι' αυτό οι κάτοικοί της αναζήτησαν άλλους τρόπους για να ζήσουν, τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Κάτω από τους όρους αυτούς η κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της Σιάτιστας διαμορφώθηκε σιγά σιγά σε αστική. Η αμπελουργία ήταν τότε ο κυριότερος κλάδος της γεωργίας, αλλά οι περισσότεροι

αμπελουργοί ήταν συγχρόνως και κατά κύριο λόγο έμποροι ή βιοτέχνες. Όσο για την κτηνοτροφία περιοριζόταν πάντοτε, όπως και στις μέρες μας, στη συντήρηση αιγοπροβάτων.

Ο αστικός χαρακτήρας της Σιάτιστας την χαρακτηρίζει από πολύ παλιά ως πόλη. Στην εποχή ακόμη της Τουρκοκρατίας την ώθησε στο εμπόριο και τη βιοτεχνία. Αργότερα και μέχρι το 1940 την ανάγκασε να αναπτύξει την επεξεργασία των φύλλων του καπνού. Ο αστικός αυτός χαρακτήρας είχε σαν συνέπεια το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού της υποαπασχολούνταν πάντοτε και αναγκαζόταν να ζητά διέξοδο στη μετανάστευση, επί τουρκοκρατίας στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, στις αρχές του αιώνα μας την Αμερική και αργότερα στην Αυστραλία και μεταπολεμικά στην Αμερική, την Αυστραλία και τη Γερμανία.

Στις μέρες μας οι περισσότεροι κάτοικοι της ασχολούνται κατά κύριο λόγο με την κατεργασία της γούνας, οι υπόλοιποι με την αμπελουργία, λιγότεροι με την κτηνοτροφία και με τα άλλα επαγγέλματα.

Βιοτεχνία γουναρικών

Η επεξεργασία και το εμπόριο των γουναρικών στη Σιάτιστα άρχισαν, σύμφωνα με την παράδοση, στο τέλος του 16ου αιώνα. Οιπραματευτάδες με τα караβάνια τους μετέφεραν τα γουναρικά στις αγορές της Κεντρικής Ευρώπης, αφού πρώτα τα επεξεργάζονταν και τα έραβαν με τα υποτυπώδη εργαλεία της εποχής. Η εμπορική αυτή κίνηση σταμάτησε, όπως είδαμε και παραπάνω με την οικονομική καταστροφή της Αυστρίας, όπου πολλοί Σιατιστινοί διατηρούσαν εμπορικούς οίκους.

Με την εμφανιζόμενη κρίση στην Ευρώπη στις αρχές του 20ού αιώνα μεταναστεύουν πολλοί νέοι στην Αμερική, αρκετοί από τους οποίους ασχολούνται με τη γούνα. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αρκετοί Σιατιστινοί μετανάστευσαν στην Αμερική, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία, όπου εργάστηκαν είτε ως εργάτες είτε ως έμποροι και σιγά σιγά άρχισαν να μεταφέρουν ένα μέρος της επεξεργασίας της γούνας στη Σιάτιστα, όπου εμφανίζονται και οι πρώτες βιοτεχνίες επεξεργασίας και μεταποίησης αποκομμάτων. Χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι ότι οι Σιατιστινοί συγκέντρωναν από τα εργοστάσια ή τα εργαστήρια στα οποία εργάζονταν τα αποκόμματα που περίσσευαν από την επεξεργασία ολόκληρων γουνοφόρων τμημάτων, τα έστελναν στη Σιάτιστα όπου συρράφονταν και έτοιμα υφάσματα πλέον προωθούνταν στο εξωτερικό για πώληση. Έτσι δημιουργήθηκαν οι πρώτες σοβαρές μεταπολεμικές επιχειρήσεις, οι οποίες μάλιστα είχαν και το αποκλειστικό προνόμιο επεξεργασίας μαζί με τη Καστοριά.

Σήμερα έχουν ιδρυθεί μονάδες επεξεργασίας δερμάτων αλλά και μονάδες εκτροφής γουνοφόρων ζώων, για να μην ανατρέπεται η οικολογική ισορροπία.

Γεωργία - Αμπελουργία

Από πολύ παλιά ασχολήθηκαν οι κάτοικοι της Σιάτιστας με την αμπελουργία. Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις της παλιά ανέρχονταν σε 15.000 στρέμματα, ενώ σήμερα δεν υπερβαίνουν τις 3.000 στρέμματα. Η άριστη ποιότητα των σιατιστινών κρασιών οφείλεται στα πετρώδη εδάφη, όπου καλλιεργείται η άμπελος. Ο Άγγλος περιηγητής Lake, που επισκέφτηκε τη Σιάτιστα το 1805, διαπιστώνει ότι “Οι Σιατιστείς κατασκευάζουν εν είδος κρασιού εκ των αρίστων της Ρουμελίας”. Το κρασί αποτελούσε εμπορεύσιμο είδος από παλιά.

Οι αμπελουργοί φυλάγουν τα κρασιά τους σε κατώγια για πολλά χρόνια. Ονομαστό είναι το “ηλιαστό” κρασί της Σιάτιστας, που προέρχεται από ποικιλία μαύρων μοσχοστάφυλων, που τα ηλιάζουν μέχρι και δύο μήνες. Επίσης από τα τσίπουρα παράγεται η πολύ καλή ρακή (τσίπουρο) της Σιάτιστας.

Η καπνοκαλλιέργεια, που μαζί με την αμπελουργία αποτελούσε προπολεμικά σημαντικό κλάδο της οικονομίας, βρίσκεται σήμερα σε πλήρη ύφεση και τείνει να εκλείψει.

Κτηνοτροφία

Η περιοχή της Σιάτιστας έχει 70.000 στρέμματα βοσκοτόπων και 15.000 στρέμματα δάσους (περιοχή Τσερβένας, Μπούρινου). Λίγοι μόνο κάτοικοι της ασχολούνται με την κτηνοτροφία και ο αριθμός των αιγοπροβάτων, αν δε μειώνεται, παραμένει σταθερός τα τελευταία χρόνια. Η αιτία θα πρέπει να αναζητηθεί για άλλη μια φορά στην ύπαρξη της γούνας.

Πνευματική κίνηση

Η Σιάτιστα στα χρόνια της τουρκοκρατίας αναδείχτηκε ένα από τα σπουδαιότερα εκπαιδευτικά κέντρα της Μακεδονίας, καθώς η οικονομική άνοδος, εξαιτίας του εμπορίου και της επικοινωνίας με τις χώρες της Ευρώπης, είχε αντίκτυπο και στην πνευματική εξύψωση, στην παιδεία.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα παρατηρείται στην πόλη αξιόλογη πνευματική και εκπαιδευτική κίνηση. Επί αρχιερατείας και εποπτείας Ζωσιμά ιδρύθηκε ανώτερη σχολή πριν από το 1700 στη Σιάτιστα, στην οποία φοίτησαν νέοι από την Καστοριά, τη

Μοσχόπολη και τη Θεσσαλονίκη.

Το 1718 ιδρύθηκε ανώτερο σχολείο που χρηματοδότησαν τοπικοί δωρητές. Το σχολείο ονομάστηκε “Φροντιστήριον Ελληνικών Μαθημάτων”, γεγονός που αποδεικνύει την εξέχουσα από εκπαιδευτική θέση της Σιάτιστας. Στα επόμενα χρόνια διδάξαν στη σχολή σπουδαίοι δάσκαλοι.

Το 1816 με δωρεά της Σιατιστινής Βασιλικής Νικολάου ιδρύθηκε σχολή, που ονομάστηκε “Ελληνική Σχολή”, στην οποία ο Σιατιστινός καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Θεόδωρος Μανούσης πρόσφερε 5.000 τόμους βιβλίων, δημιουργώντας έτσι την περίφημη “Μανούσειο Βιβλιοθήκη”, η οποία συντέλεσε στην πρόοδο του τόπου, αλλά προκάλεσε και την αντίδραση του πασά του Μοναστηρίου, ο οποίος το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έκαψε και κατάσχεσε πολλά βιβλία της δωρεάς Μανούση. Η βιβλιοθήκη, που περιλαμβάνει σπάνιες εκδόσεις του 16ου, 17ου, 18ου και 19ου αιώνα και κάποια χειρόγραφα στεγάζεται στο “Κουκουλίδειο Πνευματικό Κέντρο”. Σήμερα αριθμεί περί τους 32.000 τόμους βιβλίων. Το πιο παλιό βιβλίο είναι “Θουκυδίδου Ξυγγραφή και Ξενοφώντος Ελληνικά”, που είναι τυπωμένο στη Βενετία το έτος 1502.

Μετά τα μέσα του 19ου αιώνα στη Σιάτιστα λειτουργούσαν δύο αλληλοδιδακτικά, ένα ελληνικό σχολείο, ένα παρθεναγωγείο με αξιόλογους δασκάλους.

Σημαντικό σταθμό για στην εκπαιδευτική ιστορία της Σιάτιστας αποτελεί η ίδρυση του Τραμπαντζείου Γυμνασίου το 1888. Η λειτουργία πλήρους Γυμνασίου στη Σιάτιστα το 1889, όταν στη Μακεδονία ολόκληρη λειτουργούσαν μόνο τρία, φανερώνει την εξέχουσα θέση της πόλης στα τέλη του 19ου αιώνα.

Το Δημοτικό Σχολείο της Γεράνειας στεγαζόταν σ’ ένα παλιό κτίριο που είχε ανεγερθεί το 1830 και επισκευάστηκε το 1850. Το 1916 όμως χτίστηκε καινούριο το οποίο λειτουργούσε μέχρι το 1977. Από τη σχολική χρονιά 1998-1999 στεγάζεται το Μουσικό Γυμνάσιο σε έναν εντελώς αναπαλαιωμένο χώρο με δαπάνες του ευεργέτη της Σιάτιστας κ. Κ. Παπανικολάου.

Το Δημοτικό Σχολείο της χώρας χτίστηκε το 1863, αλλά το σημερινό σχολείο χτίστηκε το έτος 1910. Είναι διώροφο κτίριο, που αρχικά ο πάνω όροφος λειτουργούσε ως παρθεναγωγείο, αργότερα ως νηπιαγωγείο ενώ σήμερα αποτελεί μια εξαιρετική αίθουσα τελετών. Ο κάτω όροφος φιλοξενεί τις περισσότερες αίθουσες του σχολείου, καθώς και εργαστήριο Φυσικής – Χημείας και αίθουσας πολυμέσων με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Σήμερα λειτουργούν και άλλα δύο Δημοτικά Σχολεία, πέντε Νηπιαγωγεία, ένα Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο, ενώ το Γενικό Λύκειο στεγάζεται μαζί με το Γυμνάσιο σε ένα καινούριο κτίριο, το “Γεώργιος Παπαγεωργίου” δωρεά των αδερφών Παπαγεωργίου.

Στις καλές τέχνες συνετέλεσε με την ανάδειξη αξιόλογων ταλέντων όπως η ζωγράφος Θάλεια Φλωρά-Καραβία η λόγιος Δημήτριος Δημητρίου, γνωστοί και πέρα των εθνικών συνόρων.

Η Σιάτιστα ανέδειξε πολλούς και μεγάλους ευεργέτες, οι οποίοι έκτισαν σχολεία, εκκλησίες, το διοικητήριο, το ξενοδοχείο, το Κέντρο Υγείας και άφησαν κληροδοτήματα προσφέροντας ολόκληρες περιουσίες για την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Στην πόλη δραστηριοποιούνται πολλοί πολιτιστικοί και άλλοι σύλλογοι, ενώ ο Μορφωτικός Σύλλογος “Μαρκίδαι Πούλιου” εκδίδει τοπικό δημοσιογραφικό φύλλο με τον τίτλο “Εφημερίς”.

Λειτουργούν επίσης Παλαιοντολογική Συλλογή, βοτανικό μουσείο, έκθεση φωτογραφιών κ.ά.

Τα έθιμα του δωδεκαήμερου

Από τις αρχές του Δεκέμβρη ακούγονται στις γειτονιές οι παιδικές φωνές που προτρέπουν με τραγούδια να αρχίσουν οι ετοιμασίες για τις γιορτές που πλησιάζουν.

Στις 23 Δεκεμβρίου το βράδυ ανάβονται σε όλες σχεδόν τις γειτονιές και στις πλατείες μεγάλες φωτιές, οι κλαδαριές, και όλος ο κόσμος χορεύει γύρω απ’ αυτές με τη συνοδεία τοπικών μουσικών οργάνων. Οι κλαδαριές ανάβονται στις πλατείες. Όσες γειτονιές έχουν πλατεία ανάβουν μια κλαδαριά. Τα ξύλα τα φέρναν παλιά με τα ζώα. Από την Τζερβένα και από άλλα δάση. Στο σούρουπο τα κουβαλάν και τα στοιβάζουν. Για τάμα. Το βράδυ, άμα νυχτώσει καλά, εξήμισι η ώρα, όταν τελειώσει η εκκλησία τα βάζουν φωτιά και μετά αρχίζει το γλέντι. Οι πολύ θαρραλέοι παίρνουν φόρα και πηδάν πάνω από την φωτιά. Ως τα μεσάνυχτα κρατούσε το γλέντι. Στο τέλος ρίχνανε πέτρες στην φωτιά να σβήσει.

Το ξημέρωμα της άλλης μέρας βρίσκει τα παιδιά να λένε τα κόλιαντα (κάλαντα). Παιδιά μικρά, μεγάλα κρατούν τη τζιουμάκα (=ξύλινο σφυρί) και χτυπούν τις πόρτες των σπιτιών για να τους ανοίξουν οι νοικοκυρές και να τους δώσουν γλυκά, φρούτα ή ό,τι άλλο διαθέτει το κάθε νοικοκυριό για την περίπτωση. Βέβαια, τα τελευταία χρόνια το ζητούμενο είναι τα χρήματα, αλλά πολλά παιδιά ακόμη παραμένουν πιστά στο παλιό έθιμο.

Σε κάθε σπίτι λέγεται το τραγούδι που ταιριάζει. Έτσι υπάρχει ειδικό τραγούδι για τους γέρους, τους νιόπαντρους, τις νέες κοπέλες που βρίσκονται σε ηλικία γάμου, για τους ξενιτεμένους, τους κτηνοτρόφους κ.λ.π. Την ημέρα των Θεοφανείων γίνεται μεγάλο ξεφάντωμα με τα καρναβάλια, τα λεγόμενα “Μπουμπουσιάρια”. Άντρες, γυναίκες και παιδιά κρύβονται κάτω από παλιά ρούχα και καλύπτοντας το πρόσωπό τους με τούλινα υφάσματα γίνονται μη αναγνωρίσιμοι. Έτσι μπορούν να διασκεδάσουν και να κάνουν οτιδήποτε θελήσουν χωρίς κοινωνικούς ενδοιασμούς και ενοχές, αφού εκείνη την ημέρα όλα επιτρέπονται.

Άλλα έθιμα

Το βράδυ της Αποκριάς οι άντρες επισκέπτονται τους γονείς, οι νύφες τα πεθερικά, τους κουμπάρους και τους άλλους συγγενείς, φιλώντας τους το χέρι, για να δείξουν σεβασμό και να ζητήσουν συγχώρεση, κατά το χριστιανικό έθιμο. Αργότερα όλα τα μέλη της οικογένειας συγκεντρώνονται γύρω από το τραπέζι και ο αρχηγός της οικογένειας κάνει το έθιμο του χάσκα. Κρεμάει δηλαδή σε έναν πλάστη ένα σκοινί, που στην απόληξή του έχει ένα βρασμένο αυγό. Το αυγό προσπαθεί κάθε μέλος της οικογένειας να το δαγκώσει, χωρίς να χρησιμοποιήσει τα χέρια του, προκαλώντας ο καθένας το γέλιο των άλλων.

Το Δεκαπενταύγουστο οι Σιατιστινοί δίνουν εξαιρετική σημασία στο γραφικό έθιμο των καβαλάρηδων, με κέντρο το μοναστήρι της Παναγίας Μικροκάστρου, που απέχει από τη Σιάτιστα 12 χιλιόμετρα. Την ημέρα εκείνη μεγάλες παρέες με στολισμένα άλογα πηγαίνουν στο μοναστήρι, για να προσευχηθούν και να ασπαστούν τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Το μεσημέρι επιστρέφουν στην πόλη, όπου τους υποδέχονται οι αρχές και πολύς κόσμος. Ακολουθεί χορός και γλέντι μέχρι το πρωί.

Έθιμα γίνονται και σε άλλες εκδηλώσεις, όπως στο γάμο, στη βάφτιση, στη θεμελίωση καινούριου σπιτιού, κατά την κατασκευή στέγης, κατά τη στρατολόγηση των νέων κ.λ.π.